

Δημήτρης Κωνσταντακόπουλος*

Α΄. Αποχαιρετισμός στον Μιχάλη Ράπτη

Το παλικάρι. Αυτή την ελληνική λέξη χρησιμοποίησε η Σιμόν για να εξηγήσει καλύτερα τι ήταν ο Μιχάλης Ράπτης, που τον είχε αποχαιρετήσει λίγες ώρες νωρίτερα στο Πρώτο Νεκροταφείο. Εκεί, στην πλαγιά του Υμηττού, ήταν επίσης ο Πιερό ή Σερζ, που οι Έλληνες αντιστασιακοί είχαν βαφτίσει «Πρόξενο» — ήταν αυτός που τους έφερνε τα διαβατήρια που χρησιμοποιούσαν για να φύγουν από την Ελλάδα των συνταγματαρχών. Υπηρεσίες για τις οποίες τιμήθηκαν αργότερα από την ελληνική Πολιτεία.

Η Σιμόν και ο Πιερό ανήκαν στην ολιγάριθμη, αλλά πολύ γενναία φάλαγγα των ανδρών και γυναικών διαφόρων εθνικοτήτων, που βοήθησαν τον Μιχάλη Ράπτη να πραγματοποιήσει τα πιο παράτολμα σχέδιά του — αυτά που έφτιαζαν το θρύλο του Πάμπλο. Όπως να υποστηρίξει έμπρακτα, με όπλα, χαρτιά και καταφύγια την επανάσταση των Αλγερίνων ή να προσφέρει την πολύτιμη συνδρομή του στην αντίσταση κατά της ελληνικής δικτατορίας.

Ο Πιερό έκρυψε στο σπίτι του τον Μιχάλη Ράπτη κατά το πραξικόπημα του Μπουμεντιέν, μέχρι να βρει τρόπο να φύγει από την Αλγερία — κάτι που ο Έλληνας επαναστάτης έκανε με τη βοήθεια ιδίως του MPLA της Αγκόλας. Λίγο αργότερα, οι αλγερινές αρχές συνέλαβαν τον Πιερό και, μετά από μια μάλλον βίαιη ανάκριση, τον απέλασαν τελικά στην πατρίδα του τη Γαλλία — όπου βεβαίως τον συνέλαβε η αστυνομία για τις ενέργειές του υπέρ των Αλγερίνων!

Είχαν προηγηθεί δέκα χρόνια δράσης του Μιχάλη Ράπτη υπέρ της αλγερίνικης επανάστασης. Ήταν με την έμπνευση του Πάμπλο, και με την ενεργό προσωπική συμμετοχή του, που η τροτσικιστική οργάνωση της οποίας ηγείτο υποστήριξε με όλα τα μέσα και από την πρώτη στιγμή τον αγώνα των Αλγερίνων για την ανεξαρτησία τους. Αυτή η οργάνωση έκρυβε την ηγεσία του FLN (Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου) της Αλγερίας, τους εφοδίαζε με χαρτιά και καταφύγια και εξέδιδε τον Τύπο

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Δημήτρης Κωνσταντακόπουλος είναι δημοσιογράφος-συγγραφέας, και μόνιμος συνεργάτης του περιοδικού.

Δύο ανέκδοτες φωτογραφίες του Μιχάλη Ράπτη τον Σεπτέμβριο του 1989, κατά την διάρκεια παρουσίασης του βιβλίου Η δίκη του στρατηγού των γαρυφάλλων. Κατηγορία και υπεράσπιση στο Μονσάντο, που εξέδωσαν οι εκδόσεις «Ατοχαστής» και το οποίο πρόλογισε εκφράζοντας έμπρακτα την αλληλεγγύη του στον διωκόμενο στρατηγό. Αριστερά του ο Οτέλο Σαράιβα ντε Καρβάλιο, δεξιά του ο Λουκάς Αξελός.

τους, αλλά και δημιούργησε ένα ολόκληρο εργοστάσιο κατασκευής όπλων για τους Αλγερίνους στο Μαρόκο. Το 1960, με την άνοδο του Ντε Γκωλ στην εξουσία, ο Πάμπλο φεύγει από το Παρίσι και εγκαθίσταται στο Άμστερνταμ, όπου συλλαμβάνεται τελικά και μένει πάνω από ένα χρόνο στη φυλακή, για τη δράση του υπέρ των Αλγερίνων.

Ταλαντούχος ερασιτέχνης της λογοτεχνίας στα εφηβικά του χρόνια και αριστούχος απόφοιτος του Μετσόβειου Πολυτεχνείου αργότερα, ο Έλληνας επαναστάτης συχνά ανέφερε στους Βιετναμέζους, Χιλιάνους ή Γάλλους φίλους του τον Άρη Βελουχιώτη, μια προσωπικότητα που πολύ θαύμαζε και για την οποία είχε την ευκαιρία να συζητήσει διά μακρών με τον Σαμαρινιώτη, στην Πράγα την άνοιξη του '68.

Εν αρχή ην η δράση, για τον Μιχάλη Ράπτη, που δήλωνε μέχρι το τέλος — καμιά φορά και σε αίθουσες δικαστηρίων — «μαθητής της σχολής του Λένιν και του Τρότσκι». Η παλικαριά όμως ήταν ένα μόνο από τα στοιχεία που εξηγούν την ακαταμάχητη γοητεία μιας πολυσύνθετης προσωπικότητας. Ο Μιχάλης Ράπτης ήταν και άνθρωπος του μυαλού, όχι μόνο πολύ μορφωμένος, αλλά και διαρκώς σκεπτόμενος. Η σκέψη του είχε βέβαια καταρχήν βαθιά επηρεαστεί από τον μαρξισμό και ιδίως από την κριτική του Τρότσκι στη γραφειοκρατικοποίηση και τον εκφυλισμό της Ρωσικής Επανάστασης. Αλλά ο Πάμπλο μελέτησε επίσης πολύ και σε βάθος τον Σπινόζα, τον Χέγγελ, τον Φρόυντ και ιδίως τους αρχαίους, τους σοφιστές και τη γνωσιολογία του Πλάτωνα. Μιλούσε πάντα με τεράστιο θαυμασμό για τη χρυσή πεντηκονταετία της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, αυτή που προηγήθηκε του Πελοποννησιακού Πολέμου. Μόνο πενήντα χρόνια, έλεγε και ξανάλεγε στους συνομιλητές του, λες και ο νους του ανθρώπου δεν μπορούσε να χωρέσει τη μοναδική, παγκόσμια και ιστορική σημασία του θαύματος που πέτυχε τον 5ο αιώνα ο μικρός λαός των Αθηναίων.

Οι σοφιστές, και ιδίως ο Πρωταγόρας, ήταν οι θεωρητικοί της άμεσης δημοκρατίας που βοήθησαν τον Μιχάλη Ράπτη να επεξεργαστεί την έννοια της γενικευμένης κοινωνικής αυτοδιαχείρισης. Η αυτοδιαχείριση ήταν για τον Πάμπλο το συγκεκριμένο περιεχόμενο του σοσιαλισμού, αντίθετο και αμοιβαία αποκλειόμενο με την άσκηση της κρατικής εξουσίας από ένα και μόνο κόμμα. Προσπάθησε να εφαρμόσει αυτή την ιδέα όταν του δόθηκε η ευκαιρία, διαχειριζόμενος τις περιουσίες που άφησαν πίσω τους οι Γάλλοι στην Αλγερία και συνεργαζόμενος με την αριστερά του Σοσιαλιστικού Κόμματος στη Χιλή του Σαλβαντόρ Αλλιέντε.

Για τον Πάμπλο δεν υπήρχαν απόλυτες βεβαιότητες. Θυμάμαι όταν τον πρωτοσυνάντησα, στις φοιτητικές ζυμώσεις της μεταπολίτευσης, τον ρώτησα αν πιστεύει ότι θα πραγματοποιηθεί τελικά το όραμά του, της αυτοδιαχειριζόμενης δημοκρατίας. Δεν ξέρω, μου απάντησε, με μια εικονοκλαστική ειλικρίνεια που ήταν στον αντίποδα των ακλόνητων (μέχρι να καταρρεύσουν) βεβαιοτήτων των αριστερών της εποχής.

Η αμφισβήτηση ήταν το κύριο χαρακτηριστικό που γονιμοποιούσε τη σκέψη του κι ήταν αυτή η βαθύτερη, πολιτιστική περισσότερο κι από πολιτική, διαφορά του με όσους, εν ονόματι της επανάστασης και του σοσιαλισμού είχαν θεοποιήσει το κόμμα — είτε λέγονταν σταλινικοί, είτε συχνά και τροτσικιστές. Η ειρωνεία της ιστορίας έγκειται στο ότι το 1990-91, όταν κατέρρεαν το ένα μετά το άλλο τα καθεστώτα του «υπαρκτού» και στρατιές από πρώην κομμουνιστές επιδίδονταν σε αγώνα δρόμου για

να αλλάξουν τις ιδέες τους, ο Μιχάλης Ράπτης οργάνωσε ένα διεθνές συνέδριο για τον Λένιν, υπερασπίστηκε την κληρονομιά του σοσιαλισμού και προειδοποίησε ότι η παντοκρατορία της αγοράς δεν είναι η λύση — πολύ περισσότερο δεν είναι λύση η επιβολή παγκοσμίως της «Νέας Τάξης Πραγμάτων», της μονοκρατορίας δηλαδή της Αμερικής. Έκανε τον αγώνα κατά της Νέας Τάξης κύριο περιεχόμενο των τελευταίων χρόνων της ζωής του, οργανώνοντας σχεδόν μόνος του και με δυναμισμό εφήβου δυο παγκόσμια συνέδρια εναντίον των εμπάργκο που επιβλήθηκαν στο Ιράκ και άλλες χώρες.

Η ευρύτατη κουλτούρα του, η έλλειψη προκαταλήψεων, αλλά και η ιδιαίτερη χάρη που διέθετε, του επέτρεπαν να βρίσκει εύκολα, όταν το χρειαζόταν, κοινή γλώσσα με τα πιο διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα: από τους αρτεργάτες και τσαγκαράδες της ελληνικής του νεότητας, έως τις «πηγές» του στο Και Ντ' Ορσαί ή κάποια τρανταχτά ονόματα του οικονομικού κατεστημένου. Διασκέδαζε άλλωστε αρκετά με τις αντιδράσεις που συχνά προκαλούσε, αλλά και με το φαινομενικά άτοπο μερικών καταστάσεων που δημιουργούνταν. Όταν είδε τρεις Σέρβους ιερωμένους, ο «κόκκινος επαναστάτης» τους είπε ότι παλεύει μαζί τους εναντίον του διαβόλου, μόνο, πρόσθεσε, που ο διάβολος είναι η Αμερική. Αντίθετα με ό,τι συνέβαινε με πολλούς άλλους αριστερούς διανοούμενους της Ευρώπης, οι «καπετάνιοι» των τριτοκοσμικών αντάρτικων που πέραγαν από το Παρίσι, ποτέ δεν ένιωσαν ότι είχαν να κάνουν με ένα «χαρτογιακά».

Απίστευτα ανθρώπινος και προσιτός, καθόλου αλαζόνας, ο Μιχάλης Ράπτης διακρινόταν για την ικανότητά του να εξεγείρεται με πάθος κατά της αδικίας, ακόμα και της πιο ασήμαντης. Πολλά χρόνια έπινε τον καφέ του στο καφενείο της Σάρα Μπερνάρ, στην πλατεία της Σατλέ στο Παρίσι, μελετώντας τις τέσσερις-πέντε εφημερίδες του, πριν κάνει τα καθημερινά του ραντεβού. Μια μέρα το γκαρσόνι δοκίμασε να διώξει έναν κλοσάρ που ενοχλούσε τους αξιοσέβαστους πελάτες. Ο Πάμπλο του έκανε ένα τρομερό επεισόδιο και έδωσε ένα εκατόφραγκο στο ζητιάνο. Ενώ ο κλοσάρ του έκανε τεμενάδες, οι υπόλοιποι θαμώνες κοίταζαν σοκαρισμένοι, όχι τόσο από το επεισόδιο, όσο από το εκατόφραγκο, που δοκίμαζε τις ψυχικές αντοχές του κατά κανόνα τσιγκούνη Γάλλου αστού. Η κατάληξη ήταν να μετακομίσει ο Ράπτης στου Ζιμέρ, στην απέναντι γωνιά της Σατλέ.

Ανθρώπινος, αλλά και απίστευτα διεισδυτικός, ο Μιχάλης Ράπτης είχε μια οξεία αίσθηση της πολιτικής συγκυρίας. Η πιο σπάνια αρετή του ήταν ίσως αυτός ο συνδυασμός ιδεολογικής συνέπειας και πολιτικότητας. Το 1973 είχε στείλει ένα γράμμα στον Ανδρέα Παπανδρέου, προτρέποντάς τον να δημιουργήσει, με την πώση της χούντας, ένα αριστερό σοσιαλιστικό κόμμα, που να στηρίζει το πρόγραμμά του στην αυτοδιαχείριση και να έχει δημοκρατική εσωτερική οργάνωση.

Έντονα απαισιόδοξος τα τελευταία χρόνια, πίστευε ότι ζούμε μια εποχή παρακμής και φοβόταν την επικράτηση μιας παγκόσμιας αταξίας και βαρβαρότητας. Γι' αυτό και με ξάφνιασε αρκετά όταν τον άκουσα, κατά την τελευταία μας συνάντηση, για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια, να προβληματίζεται για την πιθανότητα μιας μεγάλης κοινωνικής επανάστασης στην Ευρώπη, ενός βαθιού κοινωνικού κινήματος, που θα προετοιμαζόταν ίσως από μια σειρά διαδοχικών εξεγέρσεων. Μια τέτοια υπόθεση επεξεργαζόταν, αφενός στο φως της εμπειρίας από την εξέγερση των Γάλλων

εργαζομένων τον περασμένο Δεκέμβριο, που τον είχε ενθουσιάσει, αφετέρου λόγω του μεγάλου ιστορικού αδιέξοδου στο οποίο πίστευε ότι βαδίζει η Ευρώπη του Μάαστριχτ, της παρατεταμένης ύφεσης και της εγγενούς στη νέα τεχνολογία ανεργίας. Πολυπολιτισμικός και τριτοκοσμικός, ο Ράπτης δεν έπαυσε ποτέ να θεωρεί την Ευρώπη προνομιακό χώρο μιας Ουτοπίας που θα ήταν το προϊόν, όχι μόνο οικονομικής ανάγκης, αλλά και ενός περισσέυματος ανώτερης συνείδησης.

Την Ελλάδα, αρχαία και σύγχρονη, ο Πάμπλο την αγαπούσε με πάθος ασυνήθιστο για διεθνιστή. Δεν άφηνε τις συχνές απογοητεύσεις του να γίνουν απελπισία. Ενδιαφερόταν για τα ελληνικά πολιτικά πράγματα, κουβέντιαζε και παρακολουθούσε με ανησυχία μάλλον την πορεία του ΠΑΣΟΚ μετά τον Αν. Παπανδρέου. Φοβόταν ότι οι πρόσφατες εξελίξεις στο χώρο αυτό επισφράγιζαν μάλλον μια στροφή προς τα δεξιά. Ταυτόχρονα όμως, ενδιαφερόταν για τη διατήρηση της ενότητας του ΠΑΣΟΚ, φοβούμενος ότι μια ενδεχόμενη διάσπασή του δεν θα προσφέρει τίποτα το θετικό, και συνάμα για μια σε βάθος δημοκρατικοποίησή του.

Θεωρώντας πάντα απαραίτητο να κάνει τη διάκριση ανάμεσα στο τουρκικό κατεστημένο και στον τουρκικό λαό, άκρως ειρηνικός ο ίδιος ως προσωπικότητα, δεν έπαυε να ανησυχεί για τις εξ Ανατολών απειλές και δεν είχε καμιά αυταπάτη για το τι επιφυλάσσει στην Ελλάδα η Νέα Τάξη Πραγμάτων. Στις 13 Φεβρουαρίου έγραφε στα Νέα:

«Το παραπλανητικό δίλημμα πόλεμος ή ειρήνη δεν έχει σχέση με τις συγκεκριμένες καταστάσεις για τις οποίες θα ετίθετο. Ενέχει στη γενικότητά του προτροπή στον ενδοτισμό και την υποταγή. Όταν μια χώρα, μη διεκδικούσα τίποτε, γίνεται αντικείμενο συνδυασμένων πιέσεων ιμπεριαλιστικού χαρακτήρα, τότε η μόνη της άμυνα είναι η καθολική προετοιμασία της για αντίσταση. Αντίσταση αδιανόητη αν δεν εκφράζεται από ενιαίο εθνικό μέτωπο, στηριζόμενο δημοκρατικά στο λαό. Οποιαδήποτε εξωτερική πολιτική μη στηριζόμενη σε ωμό ρεαλισμό, χωρίς αυταπάτες για συμμάχους και φίλους που τάχα πληροφορούμενοι πληρέστερα θα κατανοούσαν και θα συμπαραστέκονταν στον αδικούμενο, είναι δείγμα μικροαστικού επαρχιωτισμού ή ηθελημένης παραπλάνησης. Στην περίπτωση της Ελλάδας, θύμα συνδυασμένων πιέσεων Ουάσιγκτων και Άγκυρας για να ενδώσει στα συμφέροντά τους, η μόνη ρεαλιστική απάντηση είναι η ολόπλευρη ισχυροποίηση της χώρας. Προβληματική για την ώρα, αφού κανένα από τα υπάρχοντα κόμματά της δεν φαίνεται να είναι σε θέση μόνο του να την εξασφαλίσει και κανένα δεν παίρνει ακόμα την πρωτοβουλία να στραφεί αποφασιστικά προς τη δημιουργία εθνικού μετώπου, δημοκρατικά στηριζόμενου στον αφυπνισμένο λαό».

Β'. Οι κυριότεροι σταθμοί της πολιτικής δράσης του Μιχάλη Ράπτη

Ο Μιχάλης Ράπτης, γνωστός και ως «Πάμπλο», γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου στις 24 Αυγούστου 1911 και τελείωσε το Πολυτεχνείο της Αθήνας, ενώ συνέχισε με σπουδές πολεοδομίας και στατιστικής στο Παρίσι.

Πολύ γρήγορα τον τράβηξε η πολιτική. Στις μεγάλες φοιτητικές απεργίες του μεσοπολέμου συνδέεται με την οργάνωση των αρχαιομαρξιστών, από όπου όμως θα αποχωρήσει και θα προσανατολισθεί τελικά στη συνεργασία με το τροτσικιστικό ρεύμα του «Σπάρτακου», υπό την ηγεσία του πρώην γενικού γραμματέα του ΚΚΕ Παντελή Πουλιόπουλου. Για τη δράση του συλλαμβάνεται από τη δικτατορία του Μεταξά.

Με εντολή του ίδιου του Πουλιόπουλου φεύγει από την Ελλάδα και εκπροσωπεί τους Έλληνες τροτσικιστές στο ιδρυτικό συνέδριο της Τετάρτης Διεθνούς, που έγινε στα περίχωρα του Παρισιού το 1938. Παρέμεινε στη Γαλλία, στην παρανομία ως επί το πλείστον, στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, ενώ από το 1943 εκλέγεται οργανωτικός γραμματέας του Ευρωπαϊκού Γραφείου της Τετάρτης Διεθνούς που αναλαμβάνει, μετά τον πόλεμο, την ανασυγκρότηση του διεθνούς τροτσικιστικού κινήματος.

Ένας από τους βασικούς ηγέτες αυτού του κινήματος, μαζί με τον Βέλγο οικονομολόγο Ερνέστ Μαντέλ, ο Πάμπλο διακρίνεται από το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του και την ενεργό συμμετοχή του στο κύμα των επαναστάσεων κατά της αποικιοκρατίας που ξεσπούν μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Υποστηρίζει από την πρώτη στιγμή την επανάσταση στην Αλγερία και οργανώνει ένα διεθνές δίκτυο για τον εφοδιασμό της με όπλα. Μετά την άνοδο του Ντε Γκωλ στην εξουσία, μεταφέρει τη δράση του στο Άμστερνταμ, όπου και συλλαμβάνεται τελικά, δικάζεται και καταδικάζεται για τη δράση του υπέρ των Αλγερίνων.

Μετά την απελευθέρωσή του φτάνει στην Αλγερία, που βρίσκει την ανεξαρτησία της και εμπνέει τη δημιουργία επιτροπών αυτοδιαχείρισης, που θα διαχειριστούν τις ιδιοκτησίες που άφησαν πίσω τους οι Γάλλοι. Στο Αλγέρι συναντάται με όλους σχεδόν τους ηγέτες των ανταποικιακών κινημάτων, ενώ από αυτή την περίοδο χρονολογείται και η σχέση του με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο.

Όταν ένα πραξικόπημα ανατρέπει τον πρώτο πρόεδρο της Αλγερίας Μπεν Μπέλα, ο Μιχάλης Ράπτης κρύβεται και στη συνέχεια φεύγει κρυφά από τη χώρα με τη βοήθεια ιδίως του Λαϊκού Μετώπου για την Απελευθέρωση της Αγκόλας.

Η ιδέα της αυτοδιαχείρισης, ως έννοιας που προσδίδει συγκεκριμένο νόημα στο σοσιαλισμό και έρχεται σε αντίθεση με τη διαχείριση της κρατικής εξουσίας από ένα και μόνο κόμμα, είναι μια από τις κεντρικές ιδέες της πολιτικής δράσης του Μιχάλη Ράπτη, που υποστηρίζει τη Γιουγκοσλαβία του Τίτο, στη σύγκρουσή της με τον Στάλιν. Η στάση όμως που θα πάρει ο Τίτο στον πόλεμο της Κορέας ψυχραίνει τις

σχέσεις των τροτσκιστών με το Βελιγράδι.

Πάντα κριτικός απέναντι στα καθεστάτα του «υπαρκτού σοσιαλισμού», ο Μιχάλης Ράπτης τα υποστηρίζει εναντίον της «επιθετικής πολιτικής του ιμπεριαλισμού», εκφράζει όμως την αλληλεγγύη του προς την επανάσταση του 1956 στην Ουγγαρία και την Άνοιξη της Πράγας, το 1968. Αντιτίθεται στην επιστροφή στον καπιταλισμό, υποστηρίζει όμως ότι στην υποθετική περίπτωση που η ίδια η εργατική τάξη αποβλέπει σε μια τέτοια εξέλιξη, δεν μπορεί το κόμμα να την εμποδίσει.

Το 1963 διαγράφεται από την Τέταρτη Διεθνή για παραβάσεις του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», μια διαφωνία που πέραν των πολιτικών διαφορών που την προκάλεσαν, αντανακλά την αντίθεσή του στην ιδέα ενός τελειωμένου «επαναστατικού προγράμματος» και μιας μεσσιανικής οργάνωσης. Δημιουργεί την επιθεώρηση «Αυτοδιαχειρίσεις» με τον Μισέλ Γκολμάν και του Ντανιέλ Γκερέν και θεωρεί το Μάη του '68 ως μια επιβεβαίωση των ιδεών του για την αυτοδιαχείριση.

Μετά την επιβολή της χούντας των συνταγματαρχών εργάζεται για την ενότητα όλων των δημοκρατικών δυνάμεων της αντίστασης και δημιουργεί ένα δίκτυο για την έξοδο από την Ελλάδα πολλών αγωνιστών κατά της χούντας. Είναι η περίοδος που γνωρίζεται και συνεργάζεται με τον Ανδρέα Παπανδρέου. Συνεργάζεται επίσης στενότατα, την ίδια περίοδο, με το παλαιστινιακό κίνημα.

Ακούραστος μέχρι το τέλος του, αφιερώνει τα τελευταία χρόνια του αντιτασσόμενος στη «νέα παγκόσμια τάξη», όπως ο ίδιος αντιλαμβάνεται να επιβάλλεται στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Παρά το προχωρημένο της ηλικίας του, οργανώνει σχεδόν μόνος του δυο διεθνή συνέδρια κατά των κυρώσεων εναντίον του Ιράκ, της Λιβύης και της Κούβας.

Φεβρουάριος 1996